

Frankrig set med britiske øjne 1780-1820: Eksemplarisk ven eller fordærvet fjende?

Af Bernard Eric Jensen

Den 19. december 1792 udsendte den førende engelske karikaturtegner James Gillray et stik med titlen *John Bull bother'd* [1]. Det fremkom i en situation, hvor regeringstribuner følte sig overbeviste om, at en velplanlagt opstand kunne bryde ud hvad dag det skulle være. Regeringen mente at have bevis for, at britiske reformgrupper pønsede på at omstyrte den eksisterende samfundsorden med hjælp fra Frankrig. Den havde derfor slået alarm og mobiliseret militsen. Opstanden fandt imidlertid aldrig sted. Men mindre end seks uger senere var en krig mellem

Storbritannien og Frankrig brudt ud – en krig, der kom til at vare i mere end to årtier.

På Gillrays stik ses regeringens leder William Pitt i samtale med den nyindkaldte militssoldat John Bull, symbolet på den typiske englænder. Pitt er skrækslagen, og Gillray lader ham bl.a. sige: der er opstand – de kommer imod os – der er titusinde sansculotter!!! Pitts ophidselse forvirrer John Bull. Han kan nemlig ikke få øje på den overhængende fare. Det eneste han kan se er en flok flyvende gæs.

Med sit billede ville Gillray ikke blot tage

[1] : Englænderne i splid med sig selv. Stik af Gillray, december 1792.

afstand fra, men direkte imødegå regeringens forsøg på at oppiske en panikstemning. Stikket fik da også undertitlen *The Geese alarming the Capitol*. Som det vil fremgå, blev Gillray en af regeringens dygtigste og mest tro producenter af fjendebilleder under krigen med Frankrig. Det er ganske sigende om situationen i Storbritannien, at selv han var helt uafklaret om, hvem der var ven og hvem der var fjende, så kort tid før krigen blev en blodig og håndgribelig virkelighed.

Gillrays stik formidler samme pointe på en anden og mere direkte måde. Ser man nærmere efter, har John Bull fæstnet to emblemer på sin hat. På det ene står *Vive la liberté*, på det andet *God save the King*. Og to skrifter stikker op af hans lommer: Thomas Paines *Rights of Man* (1791-92), tidens mest radikale samfundskritiske bog, og William Jones' *One Pennyworth of Truth* (1792), en populær regeringstro pamflet.

Budskabet er klart. John Bull, den typiske englænder, var forvirret og dybt splittet. Skulle han sætte sin lid til radikale britiske reformfolk og deres franske forbillede? Eller skulle han holde sig til den britiske tradition og de kendte autoriteter? Med sit stik pegede Gillray på det afgørende dilemma, som mange briter stod i mod slutningen af 1792.

Produktionen af fjende- og vennebilleder under krigen med Frankrig må forstås på baggrund af en dybtgående splittelse både i det britiske samfund som helhed og i mange enkeltpersoner, familier, arbejds- og venskabsgrupper. Denne produktion indgik i kampen om deres loyalitet i en situation med ydre krig og indre splid. Iøvrigt var det i sig selv bemærkelsesværdigt, at betydningsfulde grupper i Storbritannien kunne se hen til Frankrig som et inspirerende forbillede i 1790'erne. For forholdet mellem de to nabostater havde i århundreder først og fremmest været præget af konflikt og krig.

Ærkerivaler

De to nabostater havde efter datidens målestok vidt forskellige styreformere: et konstitutionelt stod over for et enevældigt monarki. Dertil kom de religiøse modsætninger. Storbritannien var overvejende protestantisk, Frankrig i hovedsagen katolsk. Politisk og økonomisk havde de modstridende interesser. Det gjaldt herredømmet over oversø-

iske kolonier og handelen med varer derfra. Det gjaldt også magtbalancen i Europa.

Brugen af fjendebilleder indgik undertiden i magtkampen mellem disse to ærkerivaler; men nogen fremtrædende rolle spillede de ikke. For krigen var i første række krig mellem regeringer og deres professionelle soldater. Civilbefolkningerne var ikke videre berørte af dem. Briter kunne således frit og uantastet rejse i Frankrig, selv når der var krig. Og datidens britiske rejseskildringer lovpriste såvel den høflighed som den gæstfrihed, de mødte i Frankrig.

Briterne nærede en indgroet modvilje mod Frankrig. Den gjaldt dog ikke i første række franskmændene som sådan. Modviljen var især rettet mod deres styreform, der blev opfattet som arbitrær, despotisk og papistisk. I modsætning hertil fremholdt de gerne deres frihedsrettigheder, retssystem og parlamentariske styreform. Den følelse af overlegenhed forhindrede dem dog ikke i at efterligne fransk kultur. Som en englænder formulerede det i 1736: »We take our fashions from the land we hate«.

Fra ærkerival til epigon

Storbritannien udgjorde langt fra et forenet kongerige ved udbruddet af den franske revolution i 1789. Magten lå først og fremmest hos storgodsejerne, men de var fraktionsdelte og bekrigede hinanden. Forholdet til kongen udløste kriser, fordi Georg III havde tiltaget sig mere magt, end mange i og uden for parlamentet fandt acceptabelt. Konflikten med de nordamerikanske kolonier havde skabt indre splid. Kolonisternes krav om politisk indflydelse var blevet bakket op af reformbevægelser i Storbritannien. Blandt de mest aktive reformfolk var mange dissenter, dvs. protestanter, der stod uden for den anglikanske statskirke. I England var de ved lov udelukket fra offentlige embeder – love, som dissenterne krævede omstødt.

Forholdet mellem Irland og parlamentet i Westminster var ligeledes konfliktfyldt. De irske katolikker var undertrykte og uden politiske rettigheder. De irske protestanter var splittede, men enige om, at Irland blev forfordelt. Det britiske ørige stod iøvrigt på tærsklen til en radikal omstrukturering af hele samfundet. Som følge af den industrielle revolution var nye socio-økonomiske mod-

sætninger begyndt at gøre sig gældende i 1780'erne.

I 1789 var den britiske offentlighed først og fremmest optaget af indre anliggender. Georg III var blevet sindssyg året før, og de politiske fraktioner var uenige om, hvordan denne krise skulle håndteres. På den politiske dagsorden stod endvidere spørgsmålet om de love, som diskriminerede dissenterne, skulle ophæves. Også det skabte splid. Begivenhedernes gang på den anden side af Kanalen blev dog fulgt med en vis opmærksomhed.

Selve nyheden om Bastillens fald d. 14. juli blev modtaget med begejstring i brede kredse[2]. De indre uroligheder i Frankrig svækkede den franske enevælde og dermed ærke-rivalen. Det lovede godt for freden, mente mange briter. Og de følte sig bestyrket i den tro, da den franske nationalforsamling i 1790 afviste enhver erobringspolitik.

Briternes begejstring skyldtes dog ikke kun en gammel fjendes nedtur. Det så også ud som om franskmændene politisk søgte at følge i Storbritanniens fodspor. Deres bestræbelser på at indføre en form for indskrænket, konstitutionelt monarki blev tolket som et forsøg på at efterligne den styreform, som briterne havde haft siden den glørværdige revolution i 1688. At se naboen i epigonens rolle var en tilfredsstillende oplevelse for mange briter. Deres følelse af at være noget ganske særligt blev således yderligere bekræftet ved udbruddet af den franske revolution.

Forbillede eller skræmmebillede

Irske katolikker og britiske dissenter opfattede tidligt, at hvad der var i gære i Frankrig, var mere end blot epigoneri. De hæftede sig især ved den erklæring om menneskerettigheder som nationalforsamlingen vedtog i august 1789. Den vendte helt op og ned på gængse britiske forestillinger om Frankrig. Den betød et brud med privilegiesystemet og en sikring af friheden for almindelige borgere. Hermed havde de underkuede franskmænd med ét opnået en række borgerrettigheder, som mange briter i årevis forgæves havde stræbt efter.

Begivenhederne i Frankrig kunne derfor bruges offensivt af britiske reformklubber. De begyndte at argumentere for deres re-

[2] : Tilskyndelsen fra Frankrig. Maleri af irske reformfolk, der fejrer Bastillens fald d. 14. juli 1792 i Belfast.

Snart dages det brødre! og det er de franskes værk!

Vi kan sige jer med sikkerhed, venner og frimænd, at oplysningen er på hastig fremmarch blandt os; videbegæret har bemægtiget sig den offentlige bevidsthed; uvidenhedens og despotismens fælles herredømme står for fald. Man spørger nu hinanden: hvad er frihed? hvad er vor ret? Franskmænd, I er allerede frie; vi Briter arbejder på at blive det...

I nyder nu den ære at forsvare friheden alene og uhjulpne; vi misunder jer, men ser i ånden frem til de utallige velsignelser, som hele menneskeheden vil komme til at nyde, hvis I – som vi brændende håber – har held med jeres forehavende. Da vil Trefoldigheden, ikke af kronede konger, men af Amerikas, Frankrigs og Englands folk, give Europa frihed og Verden fred!

Kære venner, I slås for menneskehedens sag! Hvor meget blod det end koster, er det dog på gunstige vilkår vi erhverver os det glørværdige og hidtil uhørte privilegium at kunne sige: »Menneskeheden er fri! Tyrannerne og tyranniet er forsvundet! Fred hersker på jorden! Og det er de franskes værk!«

Støtteerklæring fra britiske reformklubber til den franske nationalforsamling, 27. september 1792.

formkrav med henvisning til menneskerettighederne. De sendte lykønskninger og støtteerklæringer til nationalforsamlingen i Paris, og fra 1790 blev det almindeligt, at de festligholdt dagen for Bastillens fald. For en række mindre, men yderst aktive grupper var Frankrig således ved at blive et forbillede. Og en sådan opfattelse blev yderligere underbygget ved, at den franske revolution blev tolket som begyndelsen på tusindårsrigets komme.

I begyndelsen gav det ikke anledning til videre ængstelse. Dog var der en, der hurtigt råbte vagt i gevær. Edmund Burke frygtede konsekvenserne, hvis britiske reformgrupper for alvor fik vind i sejlene. Provokeret af især dissenterne udgav han i 1790 *Reflections on the Revolution in France*, hvor han angreb og latterliggjorde flere engelske reformselskaber. Formålet var at mobilisere briterne imod ethvert forsøg på at gennemføre reformer efter fransk mønster.

I første omgang havde Burke ikke videre held med sit forehavende. Det etablerede system gjorde nærmest nar af ham. Han blev fx. fremstillet som en Don Quixote figur, altså som en der kæmpede med vejrmøller. Blandt kirke- og kongetro briter var der dog en vis lydhørhed. De nærrede en indgroet mistillid til den blanding af religiøs afvigelse og politisk reformarbejde, som især dissenterne stod for.

Festligholdelsen af Bastille-dagen i 1791 fandt sted i en spændt atmosfære. I Birmingham kom det til åben konflikt. Her ødelagde en hob af kirke- og kongetro briter først den lokale reformklub og satte dernæst ild til et hus, der tilhørte den ledende dissenter. De første tegn på en polarisering af det britiske samfund var således begyndt at dukke op i kølvandet på den franske revolution.

Reformklubberne gav Burke svar på tiltale. Snart rasede der en heftig strid om hvilke politiske principper, det britiske samfund skulle styres efter. Og fremfor andre bidrog Thomas Paine til at øge polariseringen.

Paines *Rights of Man* (1791-92) brød helt med de traditionelle rammer for den politiske debat. Han behandlede etablerede institutioner, herunder kongedømmet, uden den vanlige ærbødighed og ærefrygt. Han fremførte politiske og økonomisk-sociale lighedskrav, der gik væsentligt videre end de

gængse. Endvidere luftede han ideen om at indkalde en britisk nationalforsamling som en alternativ strategi til den kendte med at indsende bønsskrifter til parlamentet. Og hans skrift blev hurtigt en bestseller.

Reformbevægelserne blev afgørende styrket. I parlamentet kunne de regne med en vis støtte fra oppositionen under ledelse af Charles James Fox. Nye reformselskaber blev grundlagt, fx. London Corresponding Society. I modsætning til de andre havde det også sine rødder i arbejderklassen. Organiseringen af reformarbejdet blev udbygget gennem et bedre kontaktnet. Også i Irland var der opbrud; der blev her etableret et samarbejde mellem protestantiske reformklubber og katolske protestbevægelser.

Holdningen hos de britiske myndigheder ændredes radikalt i 1792. På hjemmefronten gav især reformbevægelsernes vækst og radikalisering anledning til stigende bekymring, og regeringen indledte derfor en modoffensiv. Den søgte dels at få de kirke- og kongetro til at bakke aktivt op bag de eksisterende samfundsorden, dels at undergrave reformbevægelsernes troværdighed ved at anklage Paine for tilskyndelse til oprør.

Begivenhedernes gang på kontinentet gav også anledning til ængstelse. Frankrig lå nu i krig med flere naboer. Afskaffelsen af kongedømmet gjorde det endvidere klart, at der slet ikke var tale om et forsøg på at efterligne det britiske system. Og da nationalkonventet i november erklærede, at den nye franske republik aktivt ville støtte andre folks kamp for at genvinde deres frihed, fik det for alvor frygten til at brede sig.

I slutningen af 1792 trak det op til, at Storbritannien ville blive inddraget i krigen på fastlandet. Reformselskaberne og den parlamentariske opposition agiterede imod en sådan krig. De frygtede, at britiske borgere dermed ville komme til at kæmpe ikke for frihedens sag, men for enevældens.

Samtidig svirrede det med rygter om, at flere reformselskaber var begyndt at bevæbne sig. Regeringens slog alarm, fordi den frygtede, at de planlagde at starte en opstand med støtte fra Frankrig. Stemningen blev yderligere oppisket med henrettelsen af Ludvig d. 16 i januar 1793. Så da krigen mellem Storbritannien og Frankrig brød ud den følgende måned, stod Frankrig allerede som

et frygtindgydende skræmmebillede for en hel del kirke- og kongetro briter.

Til kamp mod forræderne

De ideologiske kampe i Storbritannien ændrede afgørende karakter efter krigsudbruddet. Brug af fjendebilleder havde hele tiden været et led i dagligdagens politiske konflikter. Nu blev denne produktion for alvor optrappet og sat i system. Med støtte fra regeringen fik grupper af kirke- og kongetro briter snart opbygget et omfattende ideologisk krigsapparat til brug i kampen mod såvel indre som ydre fjender. I første omgang var det især felttoget mod de indre fjender, der trængte sig på.

De indre fjender var ikke nogen ensartet gruppe. De omfattede den parlamentariske opposition, de mange reformselskaber samt Irlands katolske befolkning. Set med de kirke- og kongetros øjne optrådte de to første grupper som forrædere: dels forrædte de deres britiske arv, dels stod de i ledtog med rigets fjende. Deres status og troværdighed skulle derfor undergraves hurtigst muligt.

I parlamentet stod oppositionen egentlig ganske svagt. William Pitt, premierministeren, havde på et tidligt tidspunkt udmanøvreret den. Ikke desto mindre brugte de kirke- og kongetro meget krudt på at bekæmpe den. Især dens leder måtte stå for skud. Fox blev fx. fremstillet som en kongemorder og samfundsomstyrter, der var i ledtog med den onde selv [3]. Og det blev mere end antydning, at hans egentlige bevæggrund blot var at tilfredsstille sit begær efter magt.

På grund af modstanden mod krigen blev oppositionen fremstillet som en gruppe håndlangere, der uden betænkning ville sælge deres fædreland for at tækkes Frankrig. De kirke- og kongetro forsøgte endvidere at udviske enhver skelnen mellem oppositionen i parlamentet og den radikale fløj i reformbevægelserne. Fox og hans venner blev derfor hængt ud som tilhængere af Paines samfundsnedbrydende doktriner. En sådan agitation bidrog til at isolere dem yderligere. Men de kirke- og kongetro kunne ikke ramme kredsen omkring Fox på dens brød, da den tilhørte aristokratiet og dermed det etablerede politiske system.

[3] : Forræderen Fox fornædler Britannia. Stik af Gillray fra jan./feb. 1794.

The virtues of France triumphant, or, BRITANNIA's petition for PEACE. And the good of the cause. —
To the Honble. Assem. of the Commons in Great Britain.

Anderledes stod det til med reformselskaberne. De kunne forfølges og chikaneres på mere kontante måder. Britiske kroejere blev opfordret til at nægte dem at afholde møder i deres lokaler. Forlæggere blev presset til ikke at udgive deres skrifter. Medlemmer af reformselskaber blev fyret af regeringstro arbejdsgivere. I 1794 satte regeringen så et mere massivt angreb ind. Flere fremtrædende ledere blev arresteret og anklaget for højforræderi, men blev ikke dømt. Regeringen gav dog ikke op, og i 1799 fik den flere selskaber forbudt ved lov.

En intens ideologisk kampagne blev ligeledes sat i værk. Burke havde slået tonen an i *Reflections*, da han kaldte reformtilhængerne for »en svinsk hob«. Linien blev fulgt op af de kirke- og kongetro: kun det britiske samfunds udskud, tiggere og svindlere,

[4]: Reformklub huser samfundets udskud. Stik af Gill-ray om LCS fra 1798.

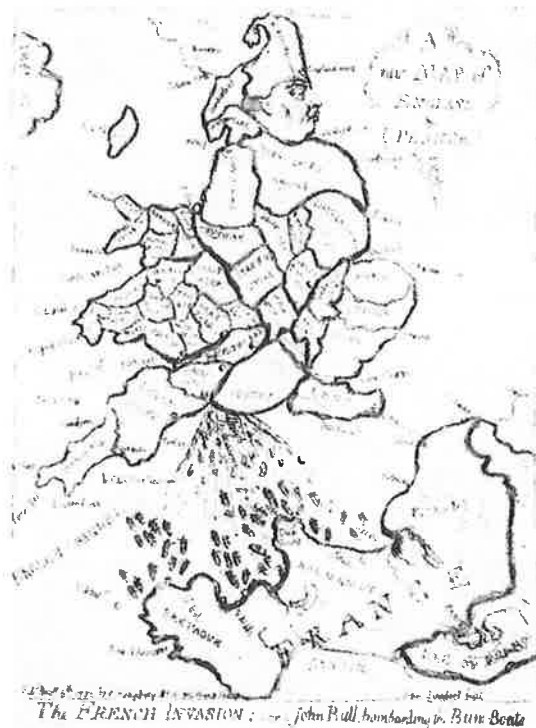
drukkenbolte og tyveknægte kunne lade sig snøre af jakobinismen. Britiske jakobinere fik tillagt navne som Judas MacSerpent eller Mr. Fantom i regeringstro pamfletter, og når lederne af London Corresponding Society skulle afbildes, blev de fremstillet som en flok skumle, abelignende væsener [4].

De kirke- og kongetro rettede frem for alt deres hetz mod Paine. Ikke blot fik de konfiskeret mange eksemplarer af hans bøger; regeringstro demonstrationer blev ofte afsluttet med, at en figur af Paine blev brændt på bålet, medens tilskuerne afsang *God save the King*. De kirke- og kongetro gjorde her brug af et ritual, som britiske protestanter siden det 17. årh. havde anvendt til at fejre, at katolikken Guy Fawkes ikke fik held til at sprænge Parlamentet i luften. Karikaturtegninger blev også flittigt anvendt for at få rettet briteres aggressioner og had mod Paine. Han blev fx. fremstillet som en, der var villig til at ofre britiske værdier som retfærdighed og lovlighed, flid og ejendom til fordel for forræderi og anarki, hungersnød og elendighed.

For kirke og konge, forfatning og fædreland

Som nævnt indledningsvis havde ikke alle briter taget parti i kampen mellem regering og reformbevægelse. Nogle søgte at holde sig helt uden for konflikten. Andre var dybt splittet i deres loyalitet. Reformklubberne søgte at få de ubeslutsomme og vankelmodige til at tage afstand fra krigen mod Frankrig og støtte kravet om hjemlige reformer. De gjorde gældende, at krigen alene tjente de herskendes interesse. Den betød ikke blot en forringelse af levevilkårene for det arbejdende folk, men også at britiske arbejdere skulle lade livet i kampen mod et land, hvor almindelige borgere havde opnået større politisk indflydelse end de selv havde.

Klubberne pegede endvidere på, at regeringen var i færd med at udhule borgernes traditionelle frihedsrettigheder i deres kamp for at håndhæve britiske frihedsideal-er – fx. ved i 1794 at ophæve Habeas corpus-loven, dvs. bestemmelsen om, at en person kun kunne fængsles hvis der forelå en dommerkendelse. Og selvom reformklubberne mistede en hel del terræn, var de langt fra uden status og indflydelse; trods hetzen lyk-

[5] : Georg III afstiver englændernes selvtilid. Stik af Gillray fra 1793.

kedes det således kun at få enkelte reform-folk dømt, når der blev brugt nævninge.

For regeringen og dens støtter var det ikke nok at hænge oppositionen og reformselskaberne ud som indre fjender. Mindst lige så vigtigt var det at skabe en positiv identifikation med den eksisterende samfundsorden. En sådan var nødvendig, hvis borgerne skulle udvise den offervilje, som regeringen i høj grad havde brug for. Der var således konstant problemer med at rekruttere mand-skab til flåden og hæren. Store ekstra skatter måtte udskrives for at dække krigens omkostninger – et forhold, der skabte mistemning langt ind i de kirke- og kongetros rækker. Og på grund af mangel på fødevarer måtte regeringen flere gange udsende appeller om en rimelig fordeling af de forhåndenværende forsyninger.

Under disse omstændigheder fandt regeringen det vanskeligt at opbygge og fastholde en bred opbakning bag dens politik. Op-gaven blev ikke lettere af, at den manglede oplagte samlingsfigurer. Georg III var langt fra en populær folkehelt. Og når han blev brugt til at afstive englændernes selvfølelse,

var det ofte på en for kongen lidet smigrende måde [5]. Heller ikke Pitt var særlig velegnet som samlingspunkt. Dertil var han alt for fjern og ufolkelig.

Først efter at Lord Nelson havde vundet nogle afgørende søslag, fik regeringen en person, som for alvor kunne bruges til at kaste glans over den førte politik. Nelson blev følgelig fejret som den store helt. Og hans signal til flåden ved Trafalgar – »England expects every man to do his duty« – blev brugt til at mobilisere den fælles kampvilje. Netop den britiske flåde var og blev de regeringstros store stolthed.

Følelsen af indre sammenhold kunne således kun i begrænset omfang fremmes gennem en kollektiv identifikation med fælles helteskikkelser. De kirke- og kongetro måtte derfor satse på mere almene identitets-symboler. Det mest oplagte var Britannia. Hun var et symbol på såvel borgernes frihedsrettigheder som på deres fædrelands-kærlighed. Og skulle Storbritanniens styrke og kraft fremhæves, optrådte Britannia i selskab med den britiske løve.

Rule Britannia blev omdigtet til en kamp-sang mod ydre såvel som indre fjender. Omkvædet blev nu »We Britons still united sing, Old England's Glory, -- Church and King«. Britannia kunne også på andre måder bruges i kampen mod de indre fjender. Det skete ved at fremstille hende som den, der blev mishandlet af Paine, fornedret af Fox eller voldtaget af radikale reformfolk.

Over for de besiddende kunne der spilles på deres frygt for hvad der ville ske, hvis de radikales politiske og sociale lighedskrav blev ført ud i livet. Men en sådan agitation dueede ikke over for de britiske land- og byarbejdere. For at sikre sig deres loyalitet måtte der tegnes et positivt billede af den menige brite. I de regeringstro pamfletter blev han derfor fremstillet som simpel og ærlig, flittig og loyal, og fik tillagt navne som David Trusty, Thomas Steady og Mr. Trueman.

I denne sammenhæng må man også forstå den omformning af John Bull-figuren, der fandt sted i 1790'erne. Som symbol på den almindelige englænder var John Bull dukket op i begyndelsen af det 18. årh. Han blev normalt fremstillet som den, der på trods af sit patriotiske sindelag til stadighed blev misforstået, snydt og udnyttet. Han var således

den ulykkelige stakkel, der kun undtagelsesvis gjorde krav på eller fik sine rettigheder.

Et sådant billede passede slet ikke til 90'ernes ideologiske krigssituation. John Bull blev derfor omdannet til en stor, velnæret person for at understrege, at han levede af oksekød og øl i modsætning til de udsultede franskmænd, der måtte nøjes med suppe og frøer. Han blev også fremstillet som patrioten, der enten selv nedkæmpede fjenden eller nød sine heltes sejre i fulde drag. På Gillrays stik *John Bull Taking a Luncheon* (1798) ses han fx. glubsk ædende den franske flåde, som Nelson og hans stab er så venlig at servere for ham [6]. I en krisesituation som den i 1798 kunne selv det kannibalistiske bruges til at afstive en vakkelvorn national selvfølelse.

En af de dygtigste formidlere af regerings-tro holdninger var Hannah More. Hendes *Village Politics* (1792) og *Patient Joe* (1795) hørte til de mest læste pamfletter. Hos hende var det moralske og religiøse i højsædet. Ateismen udgjorde den egentlige kilde til re-

volution og anarki. Religion derimod dannede grundlaget for fred og civilisation. Det religiøse indtog i det hele taget en meget fremtrædende plads i datidens propaganda. I tidens apokalyptiske skrifter blev krigen mod den franske republik således tolket som de rettroendes kamp mod Antikrist, Satans jordiske tjener.

De fordærvede jakobinere

Selvfølelsen og sammenholdet kunne endvidere søges styrket gennem at stille forskellen mellem Storbritannien og Frankrig klart til skue. Et eksempel på denne fremgangsmåde er *The Contrast* (1793) af Thomas Rowlandson [7]. Her blev britisk idyl sat op mod fransk rædselsherredømme. Stikket er et slående eksempel på den betydning, som den ekstremt gennemførte forenkling spillede i den ideologiske krig. Og gennem hele krigen blev denne teknik flittigt anvendt i skrift såvel som i streg.

Den anonyme franskmænd dominerede billedet af den ydre fjende i 1790'erne. Propagandaen satte lighedstegn mellem fransk-

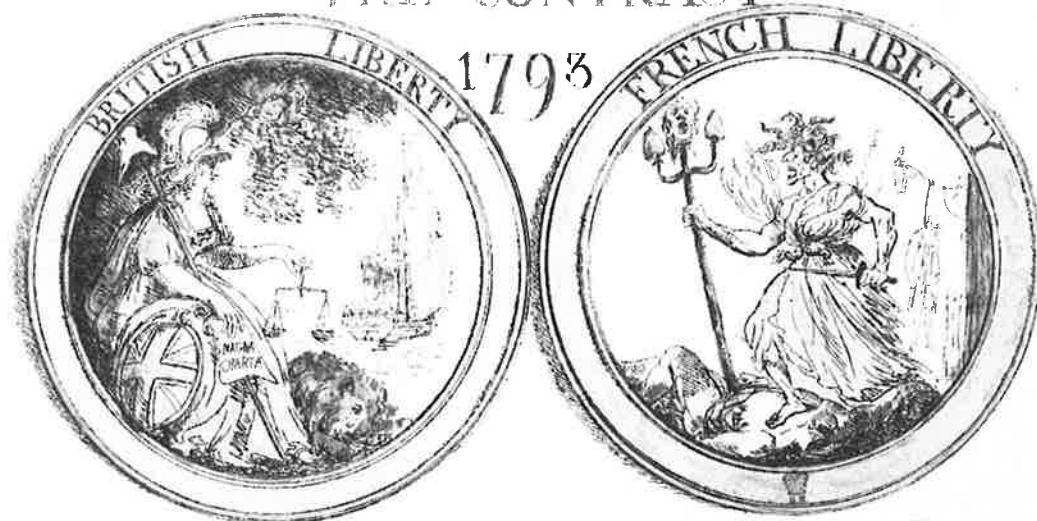
[6] : John Bull fejrer Nelsons triumfer. Stik af Gillray fra 1798.

JOHN BULL taking a Luncheon

British Cooks examining Old Grumble Gizzard with Roman Cheese

THE CONTRAST

RELIGION.	MORALITY.	ATHEISM.	PERJURY
LOYALTY, OBEDIENCE to the LAWS.	REBELLION, TREASON, ANARCHY, MURDER.	EQUALITY, MADNESS, CRUELTY, INJUSTICE.	
INDEPENDANCE, PERSONAL SECURITY.	TREASON, INGRATITUDE, IDLENESS.		
JUSTICE, INHERITANCE, PROTECTION.	FAMINE, NATIONAL & PRIVATE RUIN.		
PROPERTY, INDUSTRY, NATIONAL PROSPERITY.			
HAPPINESS.	WHICH IS BEST?	MISERY.	

mænd og jakobinere. Budskabet var iøvrigt enkelt og klart. Jakobinerne stod for vold og mord; over alt hvor de trængte frem, spredte de død og ødelæggelse. Et af de mest anvendte fjendesymboler var derfor guillotinen. Jakobinerne blev fremstillet som en flok hensynsløse fanatikere, der med militær disciplin gennemførte deres korstog mod andre lande. De lod hånt om andre folks love, traditioner og velfærd og krænkede deres dyrebareste helligdomme.

De krasseste virkemidler blev anvendt i pamfletlitteraturen. For rigtigt at vække briternes afsky og væmmelse blev jakobinernes fremfærd på fastlandet udpenslet på den mest gruopvækkende måde. I *A Front View of the Five Headed Monster* (1798) gav fx. Job Nott en hårrejsende skildring af, hvorledes det hæmningsløst voldtog og mishandlede unge såvel som gamle.

Pamfletter såvel som karikaturtegninger fremstillede endvidere jakobinerne som en flok menneskeædere. Deres adfærd blev sammenlignet med de vilde indfødte, der havde dræbt og derefter spist kaptajn Cook; og forklaringen på deres kannibalisme var enkel. Når man som franskmændene levede

[7]: *Britisk idyl kontra fransk rædsel. Rowlandsons stik »The Contrast» fra 1793.*

i et samfund, hvor der var frihed, men ingen love, var det den onde selv, der kom til at herske. Og hvor djævelen var herre, der florerede menneskeæderiet. *Un petit Souper à la Parisienne* (1792) er Gillrays grotesk makabre fremstilling af jakobinernes påståede hang til kannibalisme [8].

At fremstille jakobinismen som et rædelsvækkende uhyre tjente to formål: dels skulle det bringe britiske reformgrupper i miskredit, dels skulle det opildne til kamp mod den ydre fjende. Sidstnævnte funktion var især vigtig, når faren for en fransk invasion syntes overhængende. I 1797-98 frygtede regeringen en sådan invasion. Den optrappede derfor den ideologiske krigsførelse bl.a. gennem at oprette ugebladet *The Anti-Jacobin*. Det skulle bekæmpe jakobinismen på alle fronter og samtidig sprede en effektiv modgift ved hjælp af patriotisk poesi og prosa.

For at give denne kampagne mere slagkraft udarbejdede Gillray en serie prisbillige stik under fællestitlen *Consequences of a*

[8] : Jakobinsk festmåltid (øverst). Stik af Gillray fra 1792.

[9] : Fransk hjælp til undertrykte irske katolikker (nederst). Stik af Gillray fra 1798.

Successful French Invasion (1798). Det første viste jakobinernes indtog i The House of Commons; det andet deres fremfærd i The House of Lords; det tredje hvordan britiske republikanere trællede som slaver under jakobinernes åg; og det fjerde hvorledes de havde tænkt sig at udfri irske katolikker fra protestanternes forfølgelse [9].

Den typiske jakobiner

A fellow, who would *murder* KINGS!
Whose *ev'ry word* CONFUSION brings!
A foe to LAWS and SOCIAL ORDER!
Wishing for *nothing* but DISORDER!
A *soul* of FILTH, to use the satire;
A wretched *outcast* of DAME NATURE!
A monster just escap'd from HELL!
A PEST which *all* THE WORLD can tell!
A TYGER *thirsting* for HIS PREY!
Destroying ALL that's in HIS WAY!
A MASS of every FILTH combin'd!
The *horror* of the HUMAN KIND!
This PORTRAIT is a JACOBIN!

John Shilletoe, november 1795.

Befrieren Napoleon

Then forward stepped young Boney,
And took me by the hand,
Saying, »How is old Ireland,
And how does she stand?«
»It's as poor, distressed a nation
As ever you have seen.
They are hanging men and women
For the wearing of the Green!«

O may the wind of Freedom
soon send young Boney o'er,
And we'll plant the Tree of Liberty
Upon our Shamrock shore;
O we'll plant it with our weapons,
while the English tyrants gape
To see their bloody flag torn down
To Green on the cape!

Uddrag af den irske sang »The Wearing of Green«, ca. 1800.

Fra ideologisk krig til blodig virkelighed

For den britiske regering udgjorde Irland det største problem på hjemmefronten. Intetsteds i Storbritannien havde den franske republik en så bred og aktiv opbakning som netop i Irland. Baggrunden var, at både irske katolikker og mange irske dissenter stod i et dybtgående modsætningsforhold til såvel den anglo-irske overklasse som regeringen i London. Og i kølvandet på den franske revolution var disse to grupper begyndt at finde sammen.

Det traditionelle modsætningsforhold mellem katolikker og protestanter blev søgt overvundet gennem dannelsen af United Irishmen i 1791. I første omgang var målet at samle alle irere til en fælles kamp for en reform af det politiske system. Da det ikke lykkedes at gennemtvinge afgørende ændringer, blev reformpolitikken imidlertid opgivet. De forenede irere blev herefter omdannet til en bevæbnet undergrundsbevægelse. Målet blev nu at etablere en uafhængig irsk republik.

Inspirationen fra det revolutionære Frankrig fremgår fx. af de forenede ireres segl. Den irske harpe kombineret med en kongekrone var et af de etablerede symboler på Irland. Kongekronen blev udskiftet med frihedshuen for at markere det republikanske sindelag. De provokerede myndighederne ved at optræde i fransklignende uniformer. Mange af dem efterlignede også den jakobinske mode ved at lade deres hår klippe kort. Irske katolikker blev derfor kendt i England som de kortklippede: »Croppy Boys« eller »Croppies«.

De forenede irere forsøgte at udnytte krigssituationen til at gennemføre en løsrivelse fra Storbritannien. Det skulle ske med støtte fra Frankrig. I slutningen af 1796 nåede en stor fransk flåde frem til Bantry Bay i Vestirland. Kun dårlige vejrforhold forhindrede landsætningen af en invasionsstyrke på 12.000 mand. For de kirke- og kongetro irere blev Bantry Bay et yderst foruroligende bevis på truslen fra en jakobinsk sammensværgelse. De søgte at imødegå denne ved nådesløst at forfølge irere af republikansk sindelag.

For de forenede irere var Bantry Bay derimod en tiltrængt opmuntring. De startede i

1798 en opstand for at fremprovokere landsætningen af en ny invasionsstyrke. Den blev begyndelsen til en kort, men grusom borgerkrig. Irske republikanere og kirke- og kongetro irere nedslagtede hinanden med en nærmest tøjlesløs brutalitet. Irland blev således det sted i Storbritannien, hvor 90'ernes oppiskede ideologiske krig blev omsat til blodig virkelighed.

Hjælpen fra Frankrig nåede først frem efter, at opstanden var blevet slået ned. Trods nederlaget gav de forenede irere ikke op. Mange satte nu deres lid til Napoleon. De levede i håbet om, at han nok skulle finde en lejlighed til at befri dem fra det britiske åg. Nye opstande blev forberedt i al hemmelighed. En opstand brød ud i Dublin i 1803, men blev hurtigt nedkæmpet. Og efter at den franske flåde var blevet ødelagt i slaget ved Trafalgar i 1805, måtte kampen for en uafhængig irsk republik indtil videre indstilles.

[10] : Da lyset gik ud for Napoleon. Anonymt stik fra 1803.

The Saw-all and the Extinguisher

Napoleon: undermåler og djævleyngel

Billedet af den ydre fjende undergik en afgørende ændring omkring 1800. Indtil da havde den jakobinske hob stået som det store skræmmebillede for de kirke- og kongetro briter. Men efter at Napoleon Bonaparte havde taget magten i november 1799, overtog han næsten totalt jakobinernes tidligere plads. Aldrig før havde en enkelt person i den grad domineret modstandernes fjendebillede.

Mellem 1800 og 1820 producerede briter i hundredvis af karikaturtegninger og pamfletter, smædedigte og flyveblade om Napoleon. Der blev anvendt mange forskellige tilgange og virkemidler. En grundlæggende dobbelthed prægede dog mangfoldigheden. På den ene side blev Napoleon fremstillet som en alvorlig trussel mod briterne, ja hele menneskehedens velfærd. Følgelig måtte han gøres til en skrækindgydende figur. På den anden side skulle briterne opgejles til at modstå hans angreb og krav på overherredømme. Han måtte derfor også fremstilles som en, der faktisk kunne overvindes.

Napoleon blev ofte fremstillet som et dyr, fik tillagt dyrenavne eller optrådte i ledtog med bestemte dyr. Valget af dyreskikkelser viser dobbeltheden.

Der blev brugt farlige og frygtindgydende dyr. Napoleon fik fx. tillagt navne som den franske tiger eller den korsikanske blodhund. Han blev sammenlignet med en glubsk krokodille eller haj. Han optrådte også som en ækel bussemand ridende på en ildsprudende drage. Undertiden gik man endnu videre. Rowlandson overførte således forestillingen om det store dyr i Johannes' Åbenbaring på Napoleon. I overensstemmelse hermed blev han afbildet som et syvhovedet uhyre med ti kroner og tallet 666 påskrevet. Sådanne virkemidler formidlede budskabet: Napoleon var et udyr, et hæmningsløst, vildt og bestialsk væsen, der kunne finde på hvad som helst.

Der blev også anvendt andre slags dyr. Napoleon blev fx. fremstillet som en fræk abekat, et stædigt æsel eller en fanget ræv. Han blev afbildet som en plagsom græshoppe eller et irriterende møl. Dette billedsprog formidlede et ganske andet budskab: Napoleon var en pestilens og plageånd. Som sådan var

han generende, men nogen alvorlig trussel var han ikke. Tog man sig sammen, kunne han uden større besvær tæmmes eller uska- deliggøres.

Dobbeltheden kom frem på andre måder. Produktionen af fjendebilleder blev brugt til at opbygge briternes tro på, at de havde styr- ke nok til at nedkæmpe Napoleon. Latterlig- gørelsen tjente dette formål. Et populært virkemiddel bestod i at fremstille Napoleon som en naragtig undermåler. Som sådan blev han kendt under øgenavnet »Little Bo- ney«. Gillray anvendte fx. denne teknik i *Maniac-Raving's – or – Little Boney in strong Fit* (1803), hvor den blev brugt til at gøre grin med hans forfængelighed og hidsige tempe- rament.

Det billige grin var imidlertid ikke teknik- kens primære sigte, men derimod at nedgøre modstanderen og samtidig fremhæve briter- nes overlegenhed. Det blev gjort ved at stille undermåleren Napoleon op mod en britisk heltefigur. I denne sammenhæng kunne Ge- org III optræde som briternes rednings- mand. På det anonyme stik *The Save-all and the Extinguisher* (1803) ses kongen således med en overlegen mine sænke en lysluk- ker ned over den magtesløse lilleput Napole- on [10].

Men latterliggørelsen kunne ikke stå ale- ne. Blev den taget for pålydende, var den di- rekte modproduktiv i den ideologiske krigs- førelse. Når trængslerne var størst, kunne latterliggørelsen bruges til at holde briter- nes frygt i ave og indgyde dem selvtillid og kampgejst. Den kunne dog kun midlertidigt dulme den nærmest paniske skræk for Na- poleon, som de fleste andre fjendebilleder søgte at fremavle.

Der blev gjort meget for at opflaske briti- ske børn med denne skræk. På omslaget af *The Child's Instructor* (1806) sås en hæslig Napoleon svingende med en stor svøbe. I bør- nesangen *Baby, baby, naughty baby* optræ- der Napoleon som den store bussemand. Med hans hjælp skulle de uartige børn try- nes til at sove. Iøvrigt indtog hans påståede hang til kannibalisme en fremtrædende plads i denne sang.

De voksne fik også en hel del af samme skuffe – fx. i den anonyme pamflet *A Full, True and Particular Account of... Napoleone Buonaparte, the Corsican Monster, alias the*

Napoleon som bussemand

Baby, baby, naughty baby,
Hush, you squalling thing, I say;
Hush your squalling, or it may be
Bonaparte may pass this way.

Baby, baby, he's a giant,
Tall and black as Rouen steeple;
And he dines and sups, rely on't,
Every day on naughty people.

Baby, baby, he will hear you,
As he passes by the house,
And he limb from limb will tear you,
Just as pussy does a mouse.

Børnesangen

»Baby, baby, naughty baby«.

Poisoners (1803). Heri blev han fremstillet som en djævelsk grusom person – som den mest despotiske, blodskamsplettede og blod- tørstige tyrann, menneskeheden nogensinde havde fostret. Den fortalte om hans liv som en lejemorder, der spredte død for sin fornø- jelses skyld. Om hvordan han selv deltog i nedslagtningen og parteringen af sine ofre. Og om hvordan han forgiftede sine egne uly- dige soldater. Ikke mindst gjorde den rede for Napoleons gudsbespottelse, og hvordan han påstod at være en muhamedaner og Guds eget sendebud, der udførte sine ger- ninger i hans navn.

Forestillingen om Napoleon som Satans håndlanger blev flittigt udnyttet i produk- tionen af fjendebilleder. For mange af dati- dens mennesker stod djævelen som fjenden over alle fjender. Denne forestilling var der- for velegnet til at forklare den uhørte bruta- litet og ondskab, som blev knyttet til Napo- leons navn.

Undertiden blev han på samme tid frem- stillet som undermåler og djævleyngel. Gill- ray gjorde det fx. i *The Corsican Pest – or – Beelzebub going to supper* (1803) [Se bogens omslag]. Stikkets budskab og symbolbrug gør det til et stykke rædselspropaganda af første rang. I baggrunden er den britiske hær klynget op. I forgrunden ses Beelzebul, de onde ånders fyrste, i gang med at forberede sin aftensmad. Måltidet skal bl.a. bestå af

krokodillesuppe og muhamedansk sovs. De franske vine ved hånden er fremstillet af schweizernes, englændernes og hollændernes blod. Beelzebul har tænkt sig at servere Napoleon som en lille lækkerbissen. Men de omkringstående smådjævle holder sig for næsen, og et vedstående digt forklarer hvorfor. En sådan stank som den fra Napoleon har de aldrig før oplevet i helvede. Selv de må væmmes, fordi han er så helt igennem rådden og forpestet, korrupt og giftig.

Til tider blev Napoleon næsten identificeret med Satan selv. Det skete især, når briterne var mest skrækslagne – fx. i 1815 da de fik nyheden om, at han havde forladt Elba og var vendt tilbage til Paris. I sådanne situationer duede billedet af den lille, irriterende undermåler ikke. I stedet greb man til forestillinger fra samtidens apokalyptiske litteratur. Denne havde bl.a. hæftet sig ved, at hans navn på korsikansk kunne staves: N'Apollione. Det blev taget som et tegn på, at han var selveste Appolyon, dvs. afgrunden engel og anføreren af den sværm af kæmpegræshopper, der indvarsler dommedagens komme.

Et stik af George Cruikshank kan illustrere synet på Napoleon i en tilspidset krisesituation som den i 1815. Det har titlen *The Genius of France Expounding Her Laws to her Sublime People* [11]. I baggrunden ses et symbol på franskmændenes vakelmøghed: den galliske hane på toppen af en vindmølle, på hvis vinger der står *Vive le Roi*, *Vive l'Empereur*, *Vive la Republique* og *Vive le Diable*. I forgrunden er Napoleon afbildet som et enormt King Kong-lignende uhyre. Omkring ham står franskmændene som en flok stupide småaber. Passivt og lydigt modtager de påbudene om, at de skal være forfængelige, vægelsindede og tåbelige, skal tilintetgøre ethvert sundt samfundsliv og tilbede Djævlens selv.

Eftervirkninger

Der var få i Storbritannien, der efter krigen vedblev med at betragte Frankrig som et forbillede. Napoleons eneherredømme havde bragt det i miskredit. Selve den franske revolution fortsatte dog med at være en betydningsfuld inspirationskilde for mange briter i de næste årtiers kampe for frihed, lighed og broderskab.

Britiske arbejdere og reformfolk fastholdt iøvrigt den opfattelse, at krigen ikke havde tjent deres, men kun de herskendes interesser. De skulle fortsat leve under tyranner på hjemmefronten, der var mindst lige så umenneskelige som Napoleon havde været. De elendige forhold for krigens veteraner gav anledning til en særlig dybfølt bitterhed. Det fremgår fx. af *The British Tars*, en anonym ballade om matrosernes liv og skæbne.

Krigstidens helte, efterkrigstidens udskud

When war at first assail'd us
I quickly left my trade,
Our country was in danger,
I flew to lend my aid.
And in my country's service,
long, long fatigues I bore,
But now I'm turned adrift to starve
upon my native shore.

Uddrag af balladen »The British Tars«.

Mere end to årtiers intens propaganda kom til at præge mange briteres syn på Frankrig. Den frembragte en udbredt modvilje mod franskmænd – en modvilje, der holdt sig gennem resten af det 19. årh. Krigstidens fjendebillede kunne dog ikke fastholdes i uforandret form. Da mere velstående briter fx. efter krigen genoptog deres ferierejser til Frankrig, opdagede de ofte til deres overraskelse, at franskmændene alligevel ikke var en flok hensynsløse, blodtørstige og udsultede væsener.

Napoleon bidrog også til at modificere dette fjendebillede. Da han af mange briter blev opfattet som ondskaben selv, kastede han samtidig et forsonende lys på de almindelige franskmænd. Deres svaghed havde været, at de lod sig narre og forføre af ham. Men den egentlige kilde til ondskaben var Napoleon, ikke franskmændene som sådan.

Krigens eftervirkninger var også åbenbare i forhold til de indre fjender. Social uro og politiske magtkampe prægede efterkrigstiden. Og der blev gjort meget for at fastholde den umiddelbare association mellem ord

som »radikal« og »reform« og krigstidens fjendebilleder.

Det jakobinske spøgelse blev således flittigt udnyttet i agitationen mod reform- og arbejderbevægelsen. Et slående eksempel er Cruikshanks stik *Death or Liberty* fra december 1819 [12]. Dets undertitel er *Britannia & the Virtues of the Constitution in Danger of Violation from the Great Political Libertine, Radical Reform!* Et stik som dette fremkom blot et par måneder efter, at et reformmøde i Manchester var blevet nedkæmpet på en uhørt brutal måde.

Allerede før krigen havde englænderne set ned på Irlands gæliske og katolske befolkning. Ierne blev opfattet som en flok primitive og fordrukne, men i hovedsagen harmløse bønder. Krigen uddybede ikke blot det traditionelle modsætningsforhold. Den ændrede tillige mange englænderes syn på irerne.

Erfaringerne fra krigen havde vist dem, at irerne slet ikke var så harmløse og ufarlige

som normalt antaget. Opstandene og borgerkrigen i Irland havde i sig selv fremavlet en frygt. Den blev ikke mindre af, at englænderne fortsat var afhængige af irerne til at bemane den britiske flåde og hær. Denne frygt blev i løbet af det 19. årh. omsat i et nyt engelsk fjendebillede. Dets kerne var en forestilling om, at irerne var både primitive og farlige. I Victoriatidens karikaturtegninger blev den irske Paddy derfor afbildet som en grusom og faretruende menneskeabe. Interessant nok findes forstadierne til det nye fjendebillede netop i Cruikshanks illustrationer til W.H. Maxwells *History of the Rebellion in Ireland in 1798* (1845) [13].

Tradition og innovation

De fleste britiske fjendebilleder fra krigen mellem Storbritannien og Frankrig havde deres ophav i de dengang forhåndenværende traditioner. Velkendte fjendebilleder blev udnyttet, idet de blev omformet og tilpasset

[12] : Efterkrigstidens jakobinske spøgelse. Stik af Cruikshank fra dec. 1819.

til den nye situation. Især kristendommens meget gamle, men rige traditionskilder blev flittigt brugt. Man øste dog også af nye kilder – fx. kannibalen som fjendebillede.

Men ikke det hele var tradition. Der var tillige en afgørende nyskabelse: det var forestillingen om den jakobinske hob. Kilden til det nye fjendebillede var frygten for den store anonyme masse. Den franske revolution havde nemlig vist, at folkemasserne på kort tid kunne kuldkastrer de herskendes magtpositioner, selv de mest veletablerede.

Litteratur

En kort, men god oversigt er C. Emsley, *British Society and the French Wars 1793-1815* (1979), der også berører produktionen af fjende- og vennebil-

leder. Et af de få værker, der specielt tager dette emne op, er C. Jones (udg.), *Britain and Revolutionary France. Conflict, Subversion and Propaganda* (1983). Kun lidt af tidens meget omfattende pamfletlitteratur er blevet genudgivet. Til gengæld findes der et righoldigt udvalg af tidens krigspoesi i B.T. Bennett (udg.), *British War Poetry in the Age of Romanticism: 1793-1815* (1976). Standardværket om den grafiske kunst er M.D. George, *English Political Caricature. A Study of Opinion and Propaganda*, bd. 1 & 2 (1959). Georges fremstilling må i dag suppleres med det nye 7-bindsværk *The English Satirical Prints 1600-1832* (1986), i denne sammenhæng især med M. Duffy *The Englishman and the Foreigner* (1986). Om Gillray specielt kan henvises til D. Hill, *Mr. Gillray. The Caricaturist* (1965). En omfattende, men kun deskriptiv behandling af Napoleon-fjendebilleder findes i A.M. Broadley, *Napoleon in Caricature 1795-1821*, bd. 1 & 2 (1911).

[13] : Den irske opstand 1798 i viktoriansk belysning. Stik af Cruikshank fra 1845.

Fjendebilleder og fremmedhad

Redigeret af
Kristof K. Kristiansen og Jens R. Rasmussen

FN-forbundet 1988

